

IN MEMORIAM
GHEORGHE LAZAROVICI

(13 Septembrie 1941 - 3 Februarie 2025)

La 3 februarie 2025 s-a stins din viață profesorul Gheorghe Lazarovici, unul dintre cei mai importanți cercetători ai neoliticului și eneoliticului din România. Activitatea sa a contribuit la înnoirea metodelor de cercetare arheologică și la formarea mai multor generații de specialiști. Și-a dedicat întreaga carieră înțelegerii comunităților preistorice, combinând într-un chip fericit cercetarea de teren cu analiza sistematică a descoperirilor și cu deschiderea spre interdisciplinaritate.

Născut la 13 septembrie 1941, la Milcoveni, comuna Berliște, județul Caraș-Severin, Gheorghe Lazarovici a urmat studiile preuniversitare la Reșița și a absolvit, în 1968, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din Cluj. A obținut titlul de doctor în 1979. Apropierea de arheologie s-a datorat profesorului Octavian Răuț, mentorul său din anii de liceu. Formarea universitară, în mediul școlii arheologice clujene, i-a consolidat această opțiune, un rol deosebit în orientarea către studiul Neoliticului revenindu-i lui Nicolae Vlassa.

După primele experiențe muzeale la Reșița și Turda, din 1968 și-a desfășurat cea mai mare parte a activității la Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei. A parcurs aici toate etapele carierei muzeale, de la ghid-îndrumător și muzeograf la șef al secției de preistorie, ulterior director adjunct, între 1990 și 1992, și director general, între 1994 și 1997. A fost, de asemenea, cercetător la Institutul Român de Tracologie, în perioada 1992-1997. A predat la universitățile „1 Decembrie 1918" din

Alba Iulia, „Eftimie Murgu" din Reșița și „Lucian Blaga" din Sibiu, iar în 2002 a devenit conducător de doctorate.

Un loc central în opera sa îl ocupă contribuțiile la cercetarea Neoliticului și Eneoliticului, îndeosebi din Banat. Experiențele internaționale, între care bursa Herder la Viena, în anii 1970-1971, sub îndrumarea lui Richard Pittioni, și participarea la săpăturile de la Volos, conduse de Vladimir Milojčić, i-au oferit contactul direct cu metodele cercetării occidentale. Aceste experiențe s-au reflectat în modul de organizare a săpăturilor și în interpretarea descoperirilor. Cercetarea sanctuarului de la Parța rămâne una dintre contribuțiile sale de referință la cunoașterea arhitecturii și a vieții religioase preistorice.

Gheorghe Lazarovici s-a numărat printre promotorii utilizării metodelor matematico-statistice și a informaticii în arheologia românească. A susținut analiza unor loturi ample de materiale, înregistrate prin fișe analitice detaliate, și constituirea bazelor de date necesare comparațiilor sistematice. Programul ZEUS, simpozioanele de arheometrie de la Iclod și lucrarea *Introducere în arheologia informatizată*, realizată împreună cu D. Micle, ilustrează preocuparea sa constantă pentru rigoarea prelucrării informației arheologice. În această direcție și-a îndrumat studenții și colaboratorii, încurajându-i să integreze metodele cantitative în propriile cercetări.

Aceeași preocupare pentru valorificarea documentației se regăsea în organizarea muncii pe șantier. Prelucrarea materialelor se desfășura, pe cât posibil, concomitent cu săpătura, prin distribuirea sarcinilor între echipele care excavau și cele care procesau descoperirile în baza arheologică. Această practică a înlesnit publicarea rezultatelor în studii și monografii și a constituit, pentru colaboratorii săi, un exemplu de disciplină a cercetării.

Etnoarheologia a reprezentat o altă direcție importantă a preocupărilor sale. Colaborarea cu John Nandriș și cercetările asupra stânelor active sau abandonate i-au permis să urmărească relația dintre folosirea construcțiilor, degradarea lor și urmele păstrate după părăsire. Observațiile astfel obținute au contribuit la interpretarea arhitecturii preistorice, inclusiv a modului în care edificiile au ars și s-au prăbușit. Interesul pentru aceste teme s-a concretizat și în organizarea simpozioanelor de etnoarheologie și etnoreligie de la Caransebeș.

Înțelegerea comunităților preistorice presupunea, în concepția sa, și identificarea resurselor pe care acestea le utilizau. În acest scop a participat, alături de arheologi și geologi, la cercetări destinate localizării surselor de obsidian, silex și cupru. Semnalăm, în acest sens, colaborările cu John Nandriș, cu geologul Iuliu Bogoș și cu specialiști de la Universitatea din Heidelberg (Germania).

Un interes de durată l-a constituit studiul semnelor și simbolurilor neolitice și eneolitice, inclusiv al tăbliței de la Tărtăria. Gheorghe Lazarovici a urmărit sistematizarea documentației în baze de date și examinarea ei prin metode statistice. În ultimii ani și-a extins cercetările asupra monumentelor rupestre cu semne și simboluri, îndeosebi din Munții Buzăului și din Banat.

Pentru cercetarea arheologică din Moldova, participarea sa la săpăturile de la Scânteia, în punctul „Dealul Bodeștilor", și de la Dobrovăț, în punctul „Pădurea Buda", ambele în județul Iași, precum și cercetările de teren din Podișul Moldovei au prilejuit colaborări științifice și legături colegiale durabile. Recunoașterea activității sale s-a concretizat, între altele, în acordarea premiilor „Nicolae Bălcescu" și „Vasile Pârvan" ale Academiei Române, precum și a Ordinului Meritul Cultural în grad de Ofițer, în 2004. Dincolo de distincții, influența profesorului Gheorghe Lazarovici se regăsește în cercetările discipolilor săi și în direcțiile metodologice pe care le-a susținut de-a lungul carierei.

În memoria colegilor și a colaboratorilor, profesorul Lazarovici a reușit mereu să asocieze exigența profesională cu generozitatea și, mai ales, cu un anumit entuziasm pe care a știut să-l transmită celor din jur. A fost un profesor mereu dispus să împărtășească din experiența sa și să sprijine începuturile celor mai tineri. Francheța și simțul umorului au dat o notă aparte relațiilor sale cu oameni din generații și medii diferite. Pentru mulți dintre aceștia - inclusiv pentru noi - întâlnirea cu Gheorghe Lazarovici a reprezentat un punct de cotitură în carieră.

Opera sa și exemplul de muncă pe care l-a oferit vor rămâne repere pentru arheologia preistorică românească. Îi vom păstra mereu amintirea cu respect și recunoștință.

Alexandru BERZOVAN

LISTA LUCRĂRILOR (SELECTIV)

Lista reunește monografii, volume editate și o selecție de studii, inclusiv lucrări în colaborare. Înregistrările sunt ordonate cronologic în fiecare secțiune. Selecția urmărește principalele direcții ale activității sale și nu reprezintă o bibliografie exhaustivă.

I. MONOGRAFII ȘI VOLUME DE AUTOR

1. Lazarovici, Gh. (1977). *Gornea-Preistorie.* Reșița.
2. Lazarovici, Gh. (1979). *Neoliticul Banatului.* Bibliotheca Musei Napocensis, III, Cluj-Napoca.
3. Lazarovici, Gh. (1991). *Grupul și stațiunea Iclod. Die Gruppe und Station Iclod.* Cluj-Napoca.
4. Lazarovici, Gh.; Maxim, Z. (1995). *Gura Baciului. Monografie arheologică.* Bibliotheca Musei Napocensis, XI, Cluj-Napoca.
5. Țeicu, D.; Lazarovici, Gh. (1996). *Gornea. Din arheologia unui sat medieval din Clisura Dunării.* Caiete Banatica, Reșița.
6. Lazarovici, Gh. (1998). *Metode și tehnici moderne de cercetare în arheologie.* București.
7. Lazarovici, Gh.; Drașovean, Fl.; Maxim, Z. (2001). *Parța. Monografie arheologică.* Vol. 1.1-1.2, Waldpress, Timișoara.
8. Lazarovici, Gh.; Micle, D. (2001). *Introducere în arheologia informatizată.* Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis, III, Editura Universității de Vest, Timișoara.
9. Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh. (2006). *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România. I. Neoliticul.* Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, IV, Trinitas, Iași.
10. Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh. (2007). *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România. II. Epoca Cuprului.* Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, VI, Trinitas, Iași.
11. Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh.; Țurcanu, S. (2009). *Cucuteni. A Great Civilization of the Prehistoric World.* L. Stratulat (ed.), Palatul Culturii, Iași.
12. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M.; Merlini, M. (2011). *Tărtăria and the Sacred Tablets.* Mega, Cluj-Napoca.
13. Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh. (2012). *Ruginoasa - Dealul Drăghici. Monografie arheologică.* Bibliotheca Archaeologica Moldaviae, XX, Karl A. Romstorfer, Suceava.
14. Lazarovici, Gh. (2020). *Balta Sărată: din preistoria orașului Caransebeșului.* Gutenberg Univers, Arad.
15. Lazarovici, Gh. (2021). *Zorlențu Mare: 5200-4500 î.Ch.* Eurostampa, Timișoara.

16. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M.; Vlassa, N. (2023). *Cheile Turzii. Monografie arheologică.* Editura Universității de Vest, Timișoara.

II. Volume editate

17. Lazarovici, Gh.; Drașovean, Fl. (eds.) (1991). *Cultura Vinča în România. Origine, evoluție, legături, sinteze.* Timișoara.
18. Lazarovici, Gh.; Ardeț, A. (eds.) (2015). *Țara Gugulanilor. Studii de etnoarheologie, etnografie și etnoistorie.* Vol. I, Mega, Cluj-Napoca.
19. Ursu, C.-E.; Poruciuc, A.; Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh.; Kovács, A. (eds.) (2021). *Symbols and Signs through Millennia. In Memory of Harald Hauptmann.* Ethnoreligion Series, IV, Karl A. Romstorfer, Suceava.

III. Studii și articole

20. Lazarovici, Gh. (1969). *Cultura Starčevo-Criș în Banat.* În: Acta Musei Napocensis, VI, p. 3-26.
21. Lazarovici, Gh. (1970). *Cultura Vinča A în Banat.* În: Acta Musei Napocensis, VII, p. 473-488.
22. Lazarovici, Gh. (1971). *Faza a IV-a a culturii Starčevo-Criș în Banat.* În: Acta Musei Napocensis, VIII, p. 409-413.
23. Lazarovici, Gh. (1971). *Difuziunea unor civilizații neolitice în regiunea Dunării de Jos.* În: Pontica, IV, p. 31-39.
24. Lazarovici, Gh. (1972). *Așezarea de la Parța.* În: Tibiscus, II, p. 3-26.
25. Lazarovici, Gh. (1973). *Tipologia și cronologia culturii Vinča în Banat.* În: Banatica, II, p. 25-54.
26. Lazarovici, Gh. (1974). *Cu privire la neoliticul din Banat.* În: Tibiscus, III, p. 45-64.
27. Lazarovici, Gh. (1975). *Despre eneoliticul timpuriu din Banat.* În: Tibiscus, IV, p. 9-31.
28. Lazarovici, Gh. (1975). *Despre tipologia și cronologia așezării neolitice de la Balta Sărată.* În: Acta Musei Napocensis, XII, p. 13-34.
29. Lazarovici, Gh. (1975). *Unele probleme ale ceramicii neoliticului din Banat.* În: Banatica, III, p. 7-24.
30. Lazarovici, Gh.; Milea, Z. (1976). *Săpături arheologice la Bădeni. Campania din 1968.* În: Acta Musei Napocensis, XIII, p. 7-35.
31. Lazarovici, Gh. (1977). *Periodizarea culturii Vinča în România.* În: Banatica, IV, p. 19-44.
32. Lazarovici, Gh. (1981). *Die Periodisierung der Vinča-Kultur in Rumänien. Gewidmet dem Andenken an Vladimir Milojčić.* În: Prähistorische Zeitschrift, 56/2, p. 169-196.
33. Lazarovici, Gh. (1983). *Principalele probleme ale culturii Tiszapolgár în România.* În: Acta Musei Napocensis, XX, p. 3-21.
34. Lazarovici, Gh. (1983). *Neoliticul timpuriu din zona Porțile de Fier (Clisură).* În: Banatica, VII, p. 9-34.
35. Lazarovici, Gh. (1984). *Neoliticul timpuriu în România.* În: Acta Musei Porolissensis, VIII, p. 49-104.
36. Lazarovici, Gh. (1987). *Șocul Vinča C în Transilvania.* În: Acta Musei Porolissensis, XI, p. 7-32.
37. Lazarovici, Gh. (1988). *Venus de Căuan. Despre credințele și practicile magico-religioase în preistorie, I.* În: Acta Musei Porolissensis, XII, p. 23-70.
38. Lazarovici, Gh. (1992). *Așezarea neolitică timpurie de la Căuan și câteva probleme privind neoliticul timpuriu din Balcani.* În: Acta Musei Porolissensis, XVI, p. 25-59.
39. Lazarovici, Gh. (1993). *Les Carpates Méridionales et la Transylvanie.* În: J. Kozłowski, P.-L. van Berg (eds.), Atlas du Néolithique européen, vol. 1, L'Europe orientale, ERAUL, 45, Liège, p. 243-284.

40. Lazarovici, Gh.; Maxim, Z. (1995). *Șantierul arheologic Iclod. Campania din 1994.* În: Acta Musei Napocensis, 32/1, p. 507-535.

41. Lazarovici, Gh.; Meșter, M.; Dascălu, L. (1995). *Cheile Turzii 1994. Raport de cercetare arheologică și etnoarheologică.* În: Acta Musei Napocensis, 32/1, p. 537-574.

42. Tarcea, L.; Lazarovici, Gh. (1996). *Zeus: Sistem pentru gestiunea și prelucrarea datelor arheologice.* În: Acta Musei Napocensis, 33/1, p. 683-689.

43. Lazarovici, Gh. (2003). *Pâinea, grâul și râșnitul sacru în neolitic.* Tibiscum, XI, p. 65-86.

44. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2003). *The Neo-Eneolithic Architecture in Banat, Transylvania and Moldavia.* În: D. V. Grammenos (ed.), Recent Research in the Prehistory of the Balkans, Thessaloniki, p. 369-486.

45. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M.; Frențiu, M. (2003). *Statistical Analysis of the Material (Cucuteni A3 Phase) from Ruginoasa Settlement, Iași District.* În: Annals of the Tiberiu Popoviciu Seminar of Functional Equations, Approximation and Convexity, 1, p. 169-186.

46. Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh. (2003). *The New Archaeological Research at Ruginoasa - Dealul Drăghici. Part I: Architecture.* În: Studia Antiqua et Archaeologica, IX, p. 41-74.

47. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2005). *Contribuții privind arhitectura eneoliticului din Banat, Crișana și Transilvania.* În: Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, XXII, In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu, p. 399-420.

48. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2006). *A Home Altar at Gura Baciului.* În: Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie, XIV/1, p. 103-111.

49. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2008). *Santuari della civiltà di Precucuteni-Cucuteni.* În: N. Ursulescu, R. Kogălniceanu, C. Crețu (eds.), Cucuteni. Tesori di una civiltà preistorica dei Carpazi, Accademia di Romania in Roma și Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, p. 107-148.

50. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M.; Maxim, Z. (2009). *The Chronological and Cultural Place of the Vinča and Turdaș Cultures in the Context of European Civilizations.* În: Z. Maxim, J. Marler, V. Crișan (eds.), The Danube Script in the Light of Turdaș and Tărtăria Discoveries. Exhibition Catalogue, Mega, Cluj-Napoca, p. 93-108.

51. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2011). *Altarele din munți în preistorie.* În: C. Cosma (ed.), Studii de arheologie și istorie. Omagiu Profesorului Nicolae Gudea la 70 de ani, Mega, Cluj-Napoca, p. 101-135.

52. Lazarovici, Gh.; Pop, I. C.; Lazarovici, C.-M.; Angeleski, S. (2011). *Megaliți în Carpații Răsăriteni. Căi spre sanctuarele din natură și urmele unor așezări. Studiu de etno-arheologie și etno-religie.* În: Arheologia Moldovei, XXXIV, p. 53-76.

53. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M.; Constantinescu, B. (2012). *Despre analizele pieselor de aur din atelierul de bijuterii de la Cheile Turzii - Peștera Caprelor / Peștera Ungurească.* În: Apulum, XLIX/1, p. 1-21.

54. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M.; Colesniuc, S. M.; Angeleski, S. (2014). *Muntele Teasc. Despre sanctuare în natură (I).* În: Apulum, LI, p. 25-80.

55. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M.; Constantinescu, B. (2015). *New Data and Analyses on Gold Metallurgy during the Romanian Copper Age.* În: S. Hansen, P. Raczky, A. Anders, A. Reingruber (eds.), Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea. Chronologies and Technologies from the 6th to the 4th Millennium BCE, Archäologie in Eurasien, 31, Habelt, Bonn, p. 325-352.

56. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2016). *Cultura Precucuteni în Transilvania.* În: Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie, XXIV, p. 37-74.

57. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2016). *Începuturile procesului de neolitizare din sudul Europei centrale și Balcani.* În: Acta Musei Tutovensis, XII/1, p. 27-72.

58. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2018). *Noi date despre orizontul cultural Sălcuța IV-Herculane II-III-Cheile Turzii.* În: Arheologia Moldovei, XLI, p. 35-68.

59. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2018). *The Role of Salt Sources in Transylvania in the Process of Neolithization of Central and Southern Europe.* În: Studia Antiqua et Archaeologica, 24/2, p. 147-192.

60. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2019). *Are There Cities and Fairs in the Neolithic? Part I - from PPN to Late Neolithic.* În: Acta Terrae Septemcastrensis, XVIII, p. 22-91.

61. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2020). *Mari teme religioase în arta rupestră din România și legăturile sale cu Europa. Studiu de etnoreligie.* În: Cercetări Istorice, XXXIX, p. 79-104.

62. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2020). *Archaeoastronomy, Ethnoastronomy. Sun-Moon-Light (Part I).* În: Al. Berzovan (ed.), Studia Praehistorica et Antiqua. Miscellanea in honorem Silvia Teodor, Honoraria, 15, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, p. 25-56.

63. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2020). *A Workshop Specialized in Gold Jewellery from the Copper Age.* În: M. Mărgărit, A. Boroneanț (eds.), Beauty and the Eye of the Beholder. Personal Adornments across the Millennia, Cetatea de Scaun, Târgoviște, p. 323-342.

64. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2021). *Legăturile sudice ale culturii Precucuteni și grupului Ariușd din Transilvania.* În: Cercetări Istorice, XL, p. 11-50.

65. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2022). *The Copper Age. The Gold and Copper Metallurgy.* În: Ziridava. Studia Archaeologica, 36, p. 9-40.

66. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2023). *About the Gold Pendants from the Copper Age. Origins, Evolution, Dynamics.* În: D. Aparaschivei, Al. Berzovan (eds.), Studia Archaeologica et Lingvistica. Miscellanea in honorem annos LXXV peragentis Professoris Adriani Poruciuc oblata, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 43-86.

67. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2023). *Din nou despre atelierele de bijuterii de la Cheile Turzii (Județul Cluj).* În: V. Cotiugă, F.-A. Tencariu, A. Asăndulesei (eds.), Fontes Perennitatis. Studia in honorem magistri Nicolae Ursulescu octogesimum annum peragentis, Cetatea de Scaun, Târgoviște, p. 431-468.

68. Lazarovici, Gh.; Lazarovici, C.-M. (2023). *Archaeoastronomy in Banat and Its Connections.* În: M. Frîncu, S. Frîncu (eds.), Ancient Skies of Banat, Editura Universității de Vest, Timișoara, p. 51-158.